

Денисова А.О.

Інтерпретації феномена соціальної держави в партійному дискурсі в Україні

Статтю присвячено дослідженню феномена соціальної держави та його інтерпретаціям у партійному дискурсі в Україні. Визначено сутність поняття «соціальна держава», політологічні та правові особливості його розуміння в історичному контексті як теоретичного концепту та декларованої мети політичної практики у сучасній Україні. Відзначено особливості інтерпретацій соціальної держави та шляхів її конструювання у партійному дискурсі в Україні на різних етапах політичного розвитку. Особливу увагу приділено дискурсу сучасних парламентських партій та блоків: зокрема, виборчим програмам «Народного фронту», «Блоку Петра Порошенка», «Самопоміч», «Опозиційного Блоку».

Ключові слова: соціальна держава, соціальна політика, громадянське суспільство, держава добробуту, політичний дискурс, партійний дискурс, виборчі програми.

Статья посвящена исследованию феномена социального государства и его интерпретациям в партийном дискурсе в Украине. Определены сущность понятия «социальное государство», политологические и правовые особенности его понимания в историческом контексте как теоретического концепта и декларируемой цели политической практики в современной Украине. Отмечены особенности

интерпретаций социального государства и путей его конструирования в партийном дискурсе в Украине на разных этапах политического развития. Особое внимание уделено дискурсу современных парламентских партий и блоков: в частности, избирательным программам «Народного фронта», «Блока Петра Порошенко», «Самопоміч», «Опозиційного Блоку».
Ключевые слова: социальное государство, социальная политика, гражданское общество, государство благосостояния, политический дискурс, партийный дискурс, избирательные программы.

The article studies the phenomenon of the welfare state and its interpretations in the party discourse in Ukraine. The essence of the concept of «social state», political science and legal features of its understanding of the historical context as a theoretical concept and declared goals of political practices in modern Ukraine. Noted features interpretations of the welfare state and ways of constructing discourse in the party in Ukraine at different stages of political development. Particular attention is paid to the discourse of modern parliamentary parties and blocs: including electoral program “People’s Front”, “Block Petro Poroshenko”, “Selfreliance”, “Opposition Bloc”.

Key words: social state, social policy, civil society, welfare state, political discourse, discourse party, electoral programs.

УДК 321.01

Денисова А.О.,
аспірант кафедри соціальних теорій
Національного університету «Одеська
юридична академія»

Політичні партії в Україні знаходяться на шляху до ефективного політичного інституту. Протягом 25 років вони проходили етапи важкого та неоднозначного становлення: від уламків «партії влади» радянських часів, орієнтованих на використання адміністративного ресурсу, до технологічних проєктів, спрямованих на маніпуляції громадською думкою у ході виборчих кампаній. Саме тому у партійному дискурсі й досі переважають політичні технології (реклама та PR, агітація та пропаганда), спрямовані на здобуття підтримки виборців під час електоральних кампаній, а програми партій залишаються переважно формальними документами, які не акцентують увагу на управлінських завданнях та механізмах реалізації політичних та ідеологічних положень.

Ще однією суттєвою ознакою сучасного партійного дискурсу можна назвати вплив медіа-дискурсу, адже партії, замість розбудови організаційних структур та місцевих осередків, активно використовують мас-медіа з метою створення штучних політичних іміджів. Основними суб'єктами у процесі формування партійного дискурсу виступають політичні лідери, які напряму звертаються до масової аудиторії. Усе це, а також фактична відсутність ідеологічної складової (за деякими винятками) обумовлюють специфіку сучасного партійного дискурсу, його змістовне наповнення.

Враховуючи динамічний розвиток партійного дискурсу в Україні на сучасному етапі, розуміємо, що особливої актуальності набувають дослідження інтерпретацій феномена соціальної держави у політичних програмах партій.

Варто погодитись із тим, що у програмах вітчизняних партій можна «знайти одночасно дерегуляцію та підтримку «вітчизняного виробника», зниження податків та підвищення соціального захисту, боротьбу з монополіями та концентрацію земельних ресурсів у власності держави, зниження інфляції та індексацію зарплат і пенсій тощо» [3].

На думку Н. Хоми, «оскільки нині модель соціальної держави в Україні законодавчо не закріплена, то проблема набуває практичного значення <...> у світовій науці тлумачиться неоднозначно, і навіть для визначення поняття використовується недостатньо диференційований ряд – «соціальна держава», «соціальна правова держава», «держава добробуту», «держава соціальних послуг» тощо» [4].

На різних етапах державотворення у партійному дискурсі феномен соціальної держави розглядався у відмінних контекстах, але завжди посідав важливе місце. При цьому більше уваги приділялось «соціальній державі» у дискурсі

лівих та центристських партій. Нині актуалізується з'ясування сутності соціальної держави та шляхів її розбудови в умовах збройного конфлікту на Сході України, анексії Криму, проголошеного курсу на децентралізацію та широкого кола реформ в Україні, у центрі яких знаходиться завдання побудови правової соціальної держави.

Для дослідження партійного дискурсу щодо соціальної держави вкрай важливими є роботи зарубіжних та вітчизняних авторів з таких напрямів:

– теорія та історія політичних партій (А. де Токвіль, Дж. Мілль, М. Вебер, М. Острогорський, Р. Міхельс, В. Парето, М. Дюверже, Р. Даль, Дж. Сарторі та ін.);

– політичні та правові інтерпретації сутності соціальної держави, шляхів її реалізації у сучасних умовах (О. Агарков, М. Арагон, В. Бабкін, К. Біденкопф, К. Гаджиев, Р. Дарендорф, В. Копейчиков, М. Козюбра, В. Погорілко, П. Рабінович, А. Сіленко, В. Співак, Л. Хайнц, Н. Хома, М. Цвік, Ю. Шемшученко, І. Яковюк та ін.);

– партійний дискурс як складова політичного дискурсу (В. Бебік, Б. Гагалюк, М. Головатий, Т. ван Дейк, А. Кройтор, Дж. Мейс, А. Мелешевич, Ю. Шайгородський, П. Шампань, Ю. Шведа, Ю. Якименко, Д. Яковлев та ін.).

На основі опрацювання наукових джерел можна аргументовано зазначити, що моделі соціальної держави, підходи до її сутності та шляхів досягнення базуються на різних ідеологічних установках політичних партій і є складовою загальних підходів політичної партії до розв'язання усього комплексу соціальних проблем, виражених у партійному дискурсі.

Метою статті є дослідження феномена соціальної держави та його інтерпретацій у партійному дискурсі в Україні.

Партійний дискурс щодо соціальної держави почав формуватись в Європі у першій половині XIX ст. Це було обумовлено декількома групами факторів. По-перше, соціальними та економічними змінами: потреба у захисті громадян з боку держави у випадку втрати основного доходу, увага до соціально незахищених класів, впровадження соціальних пілг як складової соціальної політики держави. По-друге, політичними трансформаціями: зростання ролі політичних партій у процесі управління державою, демократизація виборчих змагань, раціоналізація політики та адміністрування. Відтоді продовжується процес трансформацій концепції соціальної держави, пошуку механізмів її удосконалення.

У політичному дискурсі європейських країн часто використовується термін «держава добробуту», при цьому «соціальна держава» розглядається як одна із моделей «держави добробуту». Але через те, що саме «соціальна держава» закріплена у Конституції як важлива характерис-

тика держави, у партійному дискурсі акцентується увага на цьому терміні.

Соціальна держава є визначеним механізмом втручання органів влади у процес економічної саморегуляції суспільства з метою справедливого перерозподілу основних матеріальних благ. Загальні характеристики соціальної держави, хоча і є визначеними, але варіюються у різних європейських державах. Виділяють різні типи соціальної держави. По-перше, скандинавський, який характеризується акцентуванням на соціальних послугах держави. По-друге, континентальний тип, для якого характерним є увага до трудових відносин та рівня заробітної плати.

Одним із головних критеріїв успішності того чи іншого типу соціальної держави є рівень витрат держави на соціальну політику та забезпечення соціальних потреб громадян. Залежно від рівня соціальних витрат розрізняють «позитивну державу», або «ліберальну» (найнижчий рівень участі держави у перерозподілі благ), «державу соціальної безпеки», або «корпоративістську» (забезпечення державою необхідного мінімуму соціальних виплат), «державу соціальної рівності», або «соціал-демократичну» (найвищий рівень втручання держави у забезпечення соціальної справедливості).

У сучасних умовах відбувається трансформація класичних моделей соціальної держави під впливом процесу глобалізації, яку можна представити як рух від держави добробуту до сервісної держави. «Адже в умовах економічної кризи, глобальних викликів XXI ст. держава не в змозі брати на себе повну відповідальність за добробут особи <...> Сучасне розуміння й визначення соціальної держави має наповнюватися новими конструктами («забезпечення екологічної безпеки», «гарантування конкуренції та розвитку особистої ініціативності громадян щодо забезпечення власного добробуту», «розвиток соціального партнерства», «активна взаємодія з інститутами громадянського суспільства» тощо)» [4].

Відповідним чином змінюються і моделі соціальної держави, з'являються її нові форми: неоліберальна, корпоративно-ліберальна, соціал-демократично-ліберальна, що віддзеркалює тренд до конвергенції основних ідеологічних течій.

При цьому найближчими до класичного ідеалу соціальної держави вважаються країни Північної Європи. Розвиток соціальної держави нерозривно пов'язаний зі становленням громадянського суспільства, парламентаризму, представницької демократії, а отже, успішність реалізації концепції соціальної держави напряму залежить від діяльності політичних партій. Також після 25 років Незалежності слід зауважити, що жодна із наявних у політичному дискурсі Західної Європи моделей соціальної держави не може бути втілена в Україні

без урахування специфіки пострадянських трансформацій та подолання кризових явищ у економіці та політичному просторі.

До функцій соціальної держави належать забезпечення високого рівня захисту соціальних та економічних прав індивіда, соціальний захист різних груп громадян, соціальне вирівнювання задля соціальної справедливості тощо.

На думку І. Яковюка, «історія виникнення соціальної держави набагато давніша, аніж прийнято вважати. Й. Альбер запропонував досить оригінальну періодизацію процесу формування і розвитку соціальної держави. Вона виглядає так: 1-й етап або передісторія становлення соціальної держави (1800–1880 рр.); 2-й етап або початок її розбудови (1880–1914 рр.); 3-й етап або розширення соціальної діяльності держави (1918–1960 рр.); 4-й етап або прискорення темпів її розвитку (1960–1975 рр.); 5-й етап або уповільнення темпів розвитку соціальної держави (починаючи з 1975 р.)» [6].

До основних характеристик соціальної держави слід віднести гарантії соціального захисту громадян; комплексне розуміння сфери соціального захисту, до якої відносять не лише пенсійне забезпечення, а й усі трудові відносини: охорону здоров'я, освіту, відпочинок, соціальне страхування, екологічну складову тощо; активна роль громадянського суспільства, представники якого (політичні партії, профспілки тощо) відіграють не менш важливу роль, аніж органи державної влади.

Слід відзначити необхідність наявності політичних, правових, соціальних та економічних передумов становлення соціальної держави.

До них відносяться «по-перше, наявність громадянського стану суспільства та правової демократичної держави <...> По-друге, соціальна ринкова економіка, яка передбачає поєднання планових та ринкових механізмів регулювання суспільного виробництва; наявність державної, приватної та комунальної форм власності; формування численного середнього класу; нейтралізація негативних проявів ринкової економіки через регулювання і контроль держави. По-третє, соціальна спрямованість програмних та практичних дій держави, її інститутів» [1].

У Конституції України державу проголошено соціальною (ст. 1), але повноцінна та усебічна реалізація цього положення залишається справою політичних еліт майбутнього.

При цьому, на думку І. Яковюка, «оскільки фундаментальним принципом Конституції визнано верховенство права, то розбудові правової держави має бути надано пріоритетного значення. Функціонування ж соціальної держави необхідно розцінювати як діяльність, метою якої є сприяти становленню громадянського суспільства і демократичної, правової держави» [6].

Водночас слід констатувати наявність у партійному дискурсі положень, впровадження яких

буде сприяти формуванню соціальної держави. Йдеться про необхідність забезпечення принципів соціальної справедливості, формування соціальної ринкової економіки (яка здатна гарантувати соціальну орієнтованість економічної політики та водночас економічне зростання), створення сучасної системи соціальної політики щодо незахищених верств населення, посилення соціальної та правової захищеності індивіда.

Але реалізація програмних положень політичних партій щодо соціальної держави можлива лише в умовах підвищення ролі партій та їх фракцій у публічній політиці та публічному адмініструванні. Одним із ключових завдань на цьому шляху стає повернення до пропорційної виборчої системи. Безумовно, «перехід до пропорційної виборчої системи дозволяє населенню ідентифікувати політичну історію кожної партії, її ефективність у створенні коаліцій та участь в урядуванні, а значить – сприяє формуванню більш відповідальної та професійної політики» [5, с. 119].

Проте навіть за сучасної виборчої моделі одним із головних завдань політичних партій є реалізація принципів соціального діалогу та соціального партнерства, розвитку громадянського суспільства та сприяння соціальній структуризації суспільства. Тобто виконання притаманних політичними партіям в умовах демократичного політичного режиму функцій соціального представництва та забезпечення вертикальних та горизонтальних комунікацій між соціальними групами та владою з метою підвищення добробуту усіх без винятку верств населення.

Варто погодитись із тим, що, «визначаючи модель соціальної держави в Україні, слід відмовитися від всеохопного патерналізму та концепту держави загального добробуту <...> При цьому модерна соціальна держава зобов'язана виступити головним суб'єктом реалізації соціальних інвестицій у розвиток освіти, охорони здоров'я, культури» [4].

Під час виборчої кампанії 2014 р. на питанні соціального захисту населення як важливої складової соціальної держави наголошували усі політичні партії. Особлива увага приділялась соціальному захисту учасників АТО та їх родин. Зокрема, «Батьківщина» пропонувала надати учасникам АТО статус учасників бойових дій. У програмах «Народного Фронт» передбачалось надання державою житла для учасників АТО, а «Самопоміч» пропонувала адресне соціальне забезпечення військових (до речі, так само адресну допомогу пропонується надавати й іншим категоріям громадян).

Також «Батьківщина» та «Народний фронт» пропонують створити «єдине вікно» та запровадити електронне урядування в Україні, а люстрацію та скорочення держапарату підтримують усі, окрім «Опозиційного Блоку». У програмі Радикаль-

ної партії є заклик до перерозподілу економічних благ шляхом зниження податків на доходи фізичних осіб і водночас підвищення податків на «сировинну продукцію олігархів», запровадження окремого «податку на олігархів» на час кризи, а також доплати з боку олігархів за приватизовані об'єкти.

Щодо соціальних питань, то «у змаганні з віртуальною щедрості беззаперечним лідером є КПУ, що пропонує безкоштовне житло малозабезпеченим, середню зарплату працівникам бюджетної сфери на рівні зарплати в промисловості, витрати на комунальні послуги – не більше 10% доходу родини, а також безкоштовну освіту й медицину разом із поверненням пенсійного віку до 55 та 60 років <...> РП обіцяє визнати родини з двома дітьми багатодітними (з відповідними пільгами), виділяти вдвічі більше коштів на медицину (тобто 110% Державного бюджету) та відкрити фельдшерсько-акушерські пункти в кожному селі. Не уникнув соціального популізму і НФ, що обіцяє не допустити скорочення субсидування оплати комунальних послуг, та ОБ, що пропонує пільгове кредитування придбання житла для молодих сімей» [3].

Через високу динаміку сучасного політичного процесу в Україні зазнають змін і програми політичних партій, у тому числі й у частині соціальної політики та соціальної держави. Зокрема, в новій редакції програми партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (від 28 серпня 2015 р.) зазначено, що державні службовці мають перетворитися на менеджерів з надання державних послуг громадянам. Відзначимо, що це положення цілком відповідає сучасним уявленням про сервісну державу. Також у програмі визначено механізми та принципи соціальної допомоги: адресність, спрощення процедури отримання, державна турбота про громадян, які зробили належний внесок у добробут суспільства, та фізично не можуть бути повноцінними учасниками ринкових відносин, створення єдиного уніфікованого реєстру осіб, що перебувають на утриманні держави або отримують соціальну допомогу [4].

Таким чином, інтерпретації феномена соціальної держави у партійному дискурсі в Україні пов'язуються із еволюцією громадянського суспільства, правової держави та демократизацією політичної системи. У програмах партій лівого та правого спрямування громадянському суспільству приділяється значно менше уваги, аніж у центристських партіях.

На сучасному етапі у партійному дискурсі переважають теми війни з Росією, децентралізації влади, проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції. Більшість партій обмежується загальними фразами та політичними штампами не лише при формулюванні мети політичного розвитку країни («перемога», «справедливість», «добробут»,

«європейська інтеграція» тощо), а й говорячи про механізми її досягнення та вирішення найскладніших політичних, економічних, безпекових питань сучасності.

Слід відзначити, що позитивно вплинули на розвиток партійного дискурсу в Україні так фактори:

- перехід від мажоритарної до пропорційної виборчої моделі на виборах 2006 р. (пропорційна система), 2007 р. (пропорційна система). Щоправда, на виборах 2012 р. та 2014 р. відбулось повернення до змішаної системи, яка «розбавила» партійні списки депутатами – мажоритарниками;

- впровадження Конституційної реформи у 2005 р. та повернення до парламентсько-президентської моделі у 2014 р., що суттєво підвищило роль парламентських фракцій політичних партій у формуванні уряду;

- революційні події в Україні у 2004 р. та 2013–2014 рр., які сприяли демократизації влади та суспільства, створили умови для демократизації політичних партій та внесли до партійного дискурсу цілу низку важливих реальних (а не віртуальних) тем стосовно політичного розвитку (децентралізація, безпека, фінансування політичних партій, контроль над партіями з боку суспільства тощо).

У партійному дискурсі соціальна держава інтерпретується як мета політичного розвитку пострадянських країн, а як зразок виступає узагальнена європейська модель соціальної держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агарков О. Соціально-політичний маркетинг і розвиток соціальної держави в умовах глобалізації / О. Агарков // Освіта регіону. – 2011. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/387>.
2. Програма партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://solydarnist.org/wp-content/uploads/2015/12/programa_solidarnist.pdf.
3. Сологуб І. Програми політичних партій: що обирати, коли нема з чого обирати / І. Сологуб // Інформаційне агентство УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/999463-programi-politichnih-partiy-scho-obirati-koli-nema-z-chogo-obirati.html>.
4. Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель / Н. Хома // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України. – 2014. – № 3 (71). – С. 205–215.
5. Яковлев Д. Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д. Яковлев. – О. : Астропринт, 2009. – 288 с.
6. Яковюк І. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. Яковюк ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 199 с.